

Ключавыя словы: трэд-юніён, чартызм, палітычная партыя.

1. Падрыхтуйце разгорнуты план адказу на тэму «Эканамічнае развіццё Англіі ў XIX — пачатку XX ст.».
2. Складзіце схему найвышэйшых органаў улады Вялікабрытаніі. Назавіце форму дзяржаўнага ладу гэтай краіны.
3. Параўнайце дзейнасць трэд-юніёнаў з чартызмам і выявіце адрозненне.
4. Калі ўзніклі БКТ і Лейбарысцкая партыя? Што яны мелі на мэце?
5. Што прымусіла Вялікабрытанію ўступіць у саюзныя адносіны з Францыяй і Расіяй?
6. Якое значэнне Вялікабрытанія надавала каланіяльнай палітыцы? Якімі былі вынікі гэтай палітыкі? Пры адказе карыстайцеся картасхемай на 2-м форзацы вучэбнага дапаможніка.

У 1880 г. ірландскія арандатары ўпершыню скарысталі як шлях барацьбы за паляпшэнне свайго становішча адкрытае непадпарадкаванне (спыненне працы) у дачыненні да кіраўніка — англічаніна Ч. К. Бойката. Ад той пары слова «байкот» атрымала пашырэнне ва ўсіх мовах свету.

Як вы лічыце, ці з'яўляецца байкот эфектыўным (дзейсным) сродкам барацьбы? Свой адказ абгрунтуйце.

§ 5. Францыя ў XIX — пачатку XX ст.

1. Якімі былі рашэнні Венскага кангрэса ў дачыненні Францыі? 2. Што значыць паняцце «імперыялізм»?

У адрозненне ад Англіі Францыя не пазбегла рэвалюцыйных хваляванняў. У XIX ст. краіна перажыла 4 рэвалюцыі (усяго на адну меней, чым Іспанія) і толькі пасля гэтага стала на шлях эвалюцыйнага развіцця.

Якія прычыны ляжалі ў аснове рэвалюцыйных узрушэнняў у Францыі ў XIX ст.? Як у гэтай краіне канчаткова замацавалася рэспубліканская форма кіравання?

1. Эканамічнае і палітычнае развіццё. Эканамічнае развіццё Францыі праходзіла пад уплывам прамысловай рэвалюцыі. У краіне з'явіліся фабрыкі, будаваліся чыгункі. Аднак індустрыяльны прагрэс быў больш павольны, чым у Англіі. Развіццё цяжкай прамысловасці (вытворчасць машын) ішло з адставаннем. Аб'ёмы здабычы вугалю ўзрасталі, але яго ўсё адно не хапала. Таму вугаль даводзілася ўвозіць з-за мяжы. Аднак

перажывала росквіт тэкстыльная прамысловасць. У першай палове XIX ст. Францыя перасягала ўсе іншыя еўрапейскія краіны па вытворчасці шаўковых тканін.

Больш інтэнсіўна эканоміка пачала развівацца ў 1850—1870-я гг. Тым не меней Францыя па-ранейшаму ўвозіла з Вялікабрытаніі і Германіі сыравіну і вугаль, машыны і абсталяванне. На **экспарт** ішла пераважна прадукцыя лёгкай прамысловасці, якая вырабляла галоўным чынам прадметы масавага ўжытку і прадметы раскошы.

Год	Насельніцтва, млн чал.	Колькасць паравых машын, шт.	Працягласць чыгунак, км	Вытворчасць пшаніцы, млн т
1830	32	2450 (1839 г.)	37	4
1870	38	27 088	17 929	7,4

Рост эканомікі Францыі

Ці пацвярджаюць колькасныя звесткі табліцы, што ў Францыі адбываўся рост эканомікі?

Раскажыце пра буйніыя прамысловыя вузлы, найважнейшыя чыгункі і цэнтры прамысловасці ў Францыі ў XIX — пачатку XX ст. Пры адказе выкарыстоўвайце карту на с. 5 атласа.

Галоўную ролю ў эканоміцы дзяржавы працягвала выконваць сельская гаспадарка, у якой было занята 70 % насельніцтва. Таму напачатку XX ст. Францыя была яшчэ аграрна-індустрыяльнай краінай.

Нягледзячы на запаволенныя тэмпы эканамічнага развіцця, у Францыі напрыканцы XIX ст. пачаўся пераход ад свабоднай канкурэнцыі да манопалістычнага капіталізму.

2. Рэвалюцыйныя падзеі 1830—1871 гг. Ліпеньская рэвалюцыя 1830 г. Пасля разгрому Напалеона каралём Францыі стаў **Людовік XVIII**. Рэстаўрацыя Бурбонаў не значыла аднаўлення дарэвалюцыйных парадкаў. Кароль праводзіў кампрамісную (згодніцкую) палітыку і ліберальныя рэформы. Паводле новай канстытуцыі 1814 г. у краіне ўсталёўваўся канстытуцыйна-манархічны рэжым. Улада караля абмяжоўвалася двухпалатным заканадаўчым органам.

Прытым выбарчым правам сярод 30-мільённага насельніцтва карысталіся каля 100 тыс. чалавек. Улада ў краіне належала буйным зем-

Успомніце азначэнне паняцця «канстытуцыйная манархія».

леўладальнікам і малалікім вярхам буржуазіі. Здавалася, нішто не прадракала рэвалюцыйных узрушэнняў.

Аднак спроба **Карла X**, што стаў каралём у 1824 г., вярнуцца да ранейшых парадкаў выключыла магчымасць мірнага развіцця Францыі. Імкнучыся задушыць апазіцыйны рух, легкадумны і ўпарты кароль у ліпені 1830 г. ажыццявіў дзяржаўны пераварот. У парушэнне канстытуцыі ён падпісаў указ аб скасаванні палаты дэпутатаў, адмене свабоды друку і свабоднага выдання газет. **27 ліпеня 1830 г.** у Парыжы пачаліся першыя дэманстрацыі, што перараслі ў барыкадныя баі з урадавымі войскамі. Праз два дні паўстанцы — рабочыя, рамеснікі, дробныя гандляры і студэнты — занялі каралеўскі палац Цюільры. Карл X спешна адрокся ад трона і збег у Англію.

Рэвалюцыя перамагла. Палата дэпутатаў прапанавала карону Францыі **Луі Філіпу Арлеанскаму** — прадстаўніку малодшай галіны каралеўскай дынастыі.

Луі Філіпа называлі каралём-буржуа. Ён быў буйным лесаўладальнікам і фінансістам. Перыяд яго кіравання атрымаў назву *Ліпеньскай манархіі*. У гэтыя гады ўлада караля была значна абмежаваная, а паўнамоцтвы парламента — пашыраныя. Рэальная ўлада знаходзілася ў руках *фінансавай буржуазіі* — банкіраў і біржавікоў. Сярэднія пласты прамысловай буржуазіі, **інтэлігенцыя** і наёмныя работнікі былі незадаволеныя рэжымам Ліпеньскай манархіі.

У асабліва жахлівым становішчы знаходзіліся фабрычныя рабочыя. Даведзеныя да адчаю галечай і голадам, двойчы ўзнімаліся на паўстанне *ліёнскія ткачы*. З мэтай задушэння паўстання ў Ліёне ў 1831 і 1834 гг. урад пасылаў шматтысячнае войска з артылерыяй і кавалерыяй. У краіне ўзмацніўся рэспубліканскі рух. Узніклі тайныя таварыствы, што мелі на мэце гвалтоўны захоп улады. Усё гэта сведчыла пра крызіс Ліпеньскай манархіі.

Рэвалюцыя 1848 г. У ноч на 23 лютага **1848 г.** у Парыжы выбухнула ўзброенае паўстанне. На наступны дзень паўстанцы захапілі каралеўскі палац і на плошчы Бастыліі спалілі каралеўскі трон. Народ патрабаваў адрачэння караля і абвяшчэння рэспублікі. Луі Філіп адмовіўся ад сваіх правоў і ўцёк у Англію. Часовы ўрад выдаў дэкрэты аб увядзенні ўсеагульнага выбарчага права для мужчын, што дасягнулі 21 года, аб адмене

Луі Філіп I.
Мастак Ф. Жэар.
1830-я гг.

Якая была роля Луі Філіпа ў гісторыі Францыі XIX ст.?

Паўстанне ў Парыжы ў лютым 1848 г.

Пра якія падзеі, што адбыліся ў ліпені 1789 г. у Парыжы, вам нагадвае гэтая ілюстрацыя?

дваранскіх тытулаў, аб свабодзе друку і палітычных сходаў. Аднак новая ўлада не здолела палепшыць становішча працоўных і вырашыць праблему беспрацоўя. Больш за тое, ліпеньскае паўстанне парыжскіх рабочых было жорстка задушанае, а дэмакратычныя пераўтварэнні — прыпыненыя.

У снежні 1848 г. прэзідэнтам рэспублікі быў абраны пляменнік Напалеона Банапарта *Луі Напалеон Банапарт*, які атрымаў вялікія паўнамоцтвы.

Усталяваны ў выніку **буржуазна-дэмакратычнай рэвалюцыі** рэжым атрымаў назву *Другой рэспублікі*. Але ўжо 2 снежня 1852 г. славалюбны Луі Напалеон абвясціў сябе імператарам пад імем **Напалеона III**. Так у Францыі ўсталяваўся палітычны рэжым *Другой імперыі*.

Вераснёўская рэвалюцыя. Нягледзячы на вялікія поспехі ў прамысловым развіцці і пэўную дэмакратызацыю рэжыму Другой імперыі, у краіне нарастаў рэвалюцыйны неспакой. Ліберальная буржуазія і інтэлігенцыя лічылі, што наваяўленая ўлада незаконная, а сам імператар — *узурпатар*, г. зн. незаконна захапіў уладу. Усеагульнае незадавальненне выклікалі вялізныя ваенныя выдаткі ўрада. Атачэнне Напалеона III меркавала, што ў такіх умовах для ўмацавання ўлады патрэбная пераможная вайна супраць Прусіі. Абодва бакі лічылі, што вайна непазбежная, але першай яе аб'явіла Францыя 19 ліпеня 1870 г. Вайна скончылася катастрофай для французцаў. 2 верасня

Напалеон III разам са сваёй арміяй мусіў здацца на літасць пераможцы. Прускія войскі рушылі ў глыб Францыі.

У адказ на гэтыя падзеі ў Парыжы пачалося паўстанне. *4 верасня 1870 г.* парызскія дэпутаты абвясцілі рэспубліку і ўтварылі *Часовы ўрад нацыянальнай абароны*. Францыя была вымушаная заключыць з Германіяй перамір'е, а пасля — зневажальны Франкфурцкі мір 1871 г. Паводле гэтага пагаднення Германскай імперыі, абвешчанай падчас вайны, перадаваліся Эльзас і частка Латарынгіі і выплачвалася 5 млрд франкаў кантрыбуцыі. Блакада абложанага Парыжа скончылася, але становішча ў сталіцы заставалася бядотным.

Парызская Камуна — першая пралетарская рэвалюцыя. Спроба ўрада разброіць батальёны Нацыянальнай гвардыі, створанай у перыяд вайны з прадстаўнікоў простага народу, прывяла да стыхійнага паўстання. **18 сакавіка 1871 г.** уладу ў свае рукі ўзяў Цэнтральны камітэт федэрацыі Нацыянальнай гвардыі. Урад спешна перабраўся з Парыжа ў Версаль.

Напрыканцы сакавіка паўстанцы арганізавалі выбары ў *Парызскую Камуну* — орган гарадскога самакіравання. Сярод яе членаў было шмат прыхільнікаў рэвалюцыйных ідэй. Яны шчыра верылі, што можна стварыць справядлівае грамадства шляхам насілля. Версальскі ўрад разглядаў камунараў як бунтаўшчыкоў.

З самага пачатку паміж двума цэнтрамі ўлады пачаліся ўзброеныя сутыкненні, што перараслі ў сапраўдную грамадзянскую вайну. 21 мая версальскія войскі ўварваліся ў Парыж і цягам тыдня расправіліся з паўстанцамі. **28 мая 1871 г.** стала апошнім днём Парызскай Камуны. Больш за 30 тыс. камунараў загінулі ў баях або былі расстраляныя без суда і следства.

Сучаснікі па-рознаму ацэньвалі дзейнасць Парызскай Камуны. Адны ўслаўлялі яе як подзвіг, здзейснены ў імя пабудовы грамадства сацыяльнай справядлівасці. Іншыя разглядалі як бунт, анархію і паўтор якабінскай дыктатуры.

Карыстаючыся картамі на с. 5 атласа, ахарактарызуйце значэнне Эльзаса і Латарынгіі ў эканамічным жыцці Францыі. Паразважайце, якія наступствы магло мець для краіны пазбаўленне гэтых тэрыторый.

35—37

Парызская Камуна.
Плакат 1871 г.

Выкарыстоўваючы дадатковыя крыніцы інфармацыі, рэсурсы інтэрнэту, патлумачце, што сімвалізаваў сабой чырвоны колер у эпоху рэвалюцый.

3. Трэцяя рэспубліка ў 1879—1918 гг. У 1875 г. Нацыянальны сход Францыі прыняў канстытуцыю. Згодна з гэтым дакументам заканадаўчая ўлада належала парламенту. Аднак верхняя палата парламента (сенат) абіралася не насельніцтвам, а чыноўнікамі мясцовай адміністрацыі. Прэзідэнт, які атрымаў вялікія паўнамоцтвы, таксама абіраўся не насельніцтвам, а на супольным пасяджэнні палаты дэпутатаў і сената. Прэзідэнту і міністрам належала ўся паўната выканаўчай улады.

Пасля прыняцця рэспубліканскай канстытуцыі ў Францыі пачалі праводзіцца дэмакратычныя выбары. Былі зацверджаныя законы аб свабодзе друку і сходаў, дазваляліся свабодная дзейнасць прафсаюзаў і забастоўкі, муніцыпальныя саветы атрымалі права абіраць свайго мэра. Школа аддзялялася ад царквы, адукацыя стана-вілася свецкай, уводзіліся дзяржаўныя праграмы навучання.

Палітыка рэформаў працягвалася і напачатку XX ст. У Францыі было прынятае працоўнае заканадаўства. Рабочыя атрымалі права на кампенсацыю за вытворчыя траўмы і на абавязковы штотыднёвы адпачынак. Паводле закона 1910 г. уводзіліся пенсіі для рабочых і сялян, што дасягнулі 65-гадовага ўзросту.

Напрыканцы XIX ст. у Францыі вялікай папулярнасцю пачалі карыстацца сацыялістычныя ідэі. Іх прыхільнікі імкнуліся дабіцца ўсеагульнай роўнасці і справядлівасці ў грамадстве. У 1880 г. была ўтвораная *Рабочая партыя Францыі*, а ў 1905 г. — *Аб'яднаная сацыялістычная партыя*, лідарам якой стаў выбітны дзеяч сацыялістычнага руху Жан Жарэс.

4. Знешняя палітыка. Знешняя палітыка

Францыі была скіраваная на стварэнне каланіяльнай імперыі і вяртанне Эльзаса і Латарынгіі, далучаных да Германіі ў выніку франка-прускай вайны. У 1881 г. французскія войскі ўварваліся ў Туніс, і краіна была ператвораная ў калонію. Напярэдадні Першай су-

светнай вайны Францыя акупавала Марока і ўсталявала над ім свой пратэктарат. Французы захапілі таксама велізарныя тэрыторыі ў Заходняй Афрыцы, Сенегал, Дагамею, частку Судана, Маўрытанію і іншыя дзяржавы.

Каланіяльная палітыка, якую праводзіла Францыя, вяла да абвастрэння супярэчнасцяў з Англіяй і Германіяй. У канцы XIX — пачатку XX ст. Францыя ўзяла актыўны ўдзел у стварэнні ваенна-палітычнага блока, скіраванага супраць Германіі і яе саюзнікаў. Ідэя рэваншу падштурхоўвала кіроўныя колы Францыі да вайны з Германіяй.

Ключавыя словы: *экспарт, інтэлігенцыя, буржуазна-дэмакратычная рэвалюцыя, Людовік XVIII, Карл X, Луі Філіп Арлеанскі, Напалеон III.*

1. Ахарактарызуйце прычыны і вынікі рэвалюцый у Францыі 1789—1799, 1830, 1848, 1871 гг. (Заданне можна выканаць у форме табліцы згодна з самастойна абранымі крытэрыямі.)

2. У чым заключалася карэннае адрозненне Парыжскай Камуны 1871 г. ад папярэдніх рэвалюцый?
3. Пры дапамозе звестак з табліцы на с. 30 і тэксту параграфу дакажыце, што ў Францыі ў XIX ст. адбыўся значны эканамічны ўздым.
4. Паразважайце, ці паўплывала прамысловая рэвалюцыя на пашырэнне дэмакратычных свабод у Францыі ў канцы XIX — пачатку XX ст. Сваё меркаванне патлумачце.
5. Вызначце асаблівасці палітычнага развіцця Францыі ў гэты перыяд.
6. Што было агульнага ў знешняй палітыцы Францыі і Вялікабрытаніі? На якія выгады разлічвалі гэтыя краіны, імкнучыся падпарадкаваць іншыя народы?

§ 6. Еўрапейскія рэвалюцыі 1848—1849 гг. і іх вынікі

1. Як ажыццяўляўся тэрытарыяльны перадзел Еўропы паводле рашэння Венскага кангрэса? 2. Назавіце прычыны і вынікі рэвалюцыі 1848 г. у Францыі.

Напрыканцы 1840-х гг. магутная рэвалюцыйная хваля захапіла Еўропу. Рэвалюцыі адбыліся ў Францыі, Італіі, Аўстрыйскай імперыі і германскіх дзяржавах.

Што прывяло да рэвалюцый 1848—1849 гг. у германскіх і італьянскіх дзяржавах, а таксама ў Аўстрыйскай імперыі? Чым скончыліся гэтыя рэвалюцыі, якімі былі іх наступствы?

1. Прычыны, характар, рухальныя сілы і асаблівасці рэвалюцый. Да еўрапейскіх рэвалюцый 1848—1849 гг. прывялі так званыя «галодныя саракавыя», якія жорстка ўдарылі па найбяднейшых пластах еўрапейскага насельніцтва. Неўраджайныя гады (1845—1847) выклікалі імклівы рост цэн на прадукты харчавання. Сялян даводзілі да галечы непасільныя падаткі і ліхвярства. Шмат хто з іх сыходзіў у гарады, дзе папаўняў шэрагі беспрацоўных і жабракоў.

Сітуацыю пагоршыў сусветны прамысловы крызіс, які скалануў Еўропу ў 1847 г. Неўраджаі і пагроза голаду давялі абурэнне найбяднейшых пластоў насельніцтва да крытычнага ўзроўню. Рабочыя, жыццёвы ўзровень якіх быў вельмі нізкі, дабіваліся павелічэння аплаты працы.

У гэтых умовах усё гучнейшымі становіліся галасы лібералаў, якія ўзмацнілі крытыку феадальна-абсалютысцкіх парадкаў. Так, у Францыі, як вы памятаеце, незадаволенасць прамысловай і гандлёвай буржуазіі і рабочых выклікаў рэжым Ліпёнскай манархіі. У той жа час эканамічнае ўзмацненне буржуазіі выклікала яе імкненне да палітычнай улады.

Назавіце прычыны рэвалюцый сярэдзіны XIX ст. у найбуйнейшых краінах Еўропы. Як вы лічыце, чаму рэвалюцыйныя падзеі ў гэтых краінах адбыліся амаль адначасова?